

Alevi-Bektaşî Yolunda Dört Kapı Kavramı

The Concept of Four-Gate on the Road of the Alevi-Bektashi
Belief

Alırıza ÖZDEMİR¹

Öz

Aleviliğin eğitim müfredatının merkezinde yer alan Dört Kapı, bireysel olduğu kadar toplumsal eğitimin de mihenk taşıdır. İnsanı, olgun yani kâmil hâle getirmeyi, toplumu ise rızalık temelinde inşa etmeyi hedefleyen bu eğitim programı, inancın içselleştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi için takip edilen süreci ifade eder.

Bu çalışmada Aleviliğin yazılı kaynakları, yani buyruk adı altında toplanan eserler, erkânâmeler, velayetnâmeler, icazetnâmeler, şecereler ile Alevi ariflerine ait risaleler ve şiirler esas alınarak Alevilikteki Dört Kapı programı incelenmiştir. Programın kaynakları, temel özellikleri, ana çerçevesi, hangi mecazlarla ifade edildiği gibi birçok konu Aleviliğin iç metinlere bakılarak karşılaştırılmış, benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur.

Makalede cevabı aranan sorular şunlardır: Aleviliğin yazılı kaynaklarında Dört Kapı kavramının kökeni nereye dayandırılmıştır? Dört Kapı programının temel özellikleri nelerdir? Dört Kapı kavramı hangi mecazlarla ifade edilmiştir? Dört Kapı kavramının ana hatları nasıl çizilmiştir? Dört Kapı ile kişinin hangi hedeflere ulaşması öngörülmüştür? Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat (Sırr-ı Hakikat) kapıları birbirinden bağımsız mı, yoksa birbirini takip eden

Abstract

The concept of Four-Gate (Dört Kapı) is the cornerstone of both community and individual education and located at the center of the educational curriculum of Alevism. This educational program, which aims to make people mature, that is, to build a society on the basis of consent, expresses the process followed to internalize belief and turn it into behavior.

This study aims at examining the Four-Gate program in Alevism based on the written sources of Alevism, namely the tales and poems belonging to the Alevi scholars, the works collected under the name of the Buyruk, Erkânâme, Velayetnâme, İcazetnâme, and Şecere. Many aspects such as the sources, basic features, main framework and the metaphors of the program were compared by looking at the inner texts of Alevism, and the similar and different aspects were revealed. The article tries to answer the following questions: Where did the concept of the Four-Gate originate in the written sources of Alevism? What are the main features of the Four-Gate program? In which metaphors is the concept of the Four-Gate have been expressed? How

¹ Uzman, MEB, Ankara, Türkiye, e-posta: allik24@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9046-3169.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
25.04.2020	26.06.2020	30.06.2020

DOI 10.18403/emakalat.726623

süreçler şeklinde mi ele alınmıştır? Çalışmada Aleviliğin yazılı kaynaklarında Dört Kapı'nın dayanakları, temel özellikleri, mecazları, hedefleri ve ana çerçevesi hakkında birbirini tamamlayan genel bir uyum olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dört Kapı, Kırk Makam, Alevilik, Bektaşilik, Yol.

was the Four-Gate concept outlined? Which goals are the individuals foreseen to be achieved by the concept of Four-Gate? Are Şeriat, Tarikat, Marifet, and Hakikat (Sırr-ı Hakikat) doors handled independently or as successive processes?

The study concludes that the written sources of Alevism complemented each other with respect to the foundations, basic features, metaphors, goals of the concept of Four-Gate.

Key Words: Four-Gate, Forty Rules, Alevism, Bektashism, The Road.

1. Giriş

Aleviliğin eğitim sisteminin ana bileşenlerinden biri olan Dört Kapı², hem bireysel hem de toplumsal eğitimin temel programıdır. İnsanı, olgun yani kâmil hale getirmeyi, benliğiyle, toplumla, doğayla ve Tanrıyla barışık yaşamayı; toplumu ise rızalık temelinde yeniden kurmayı ve ergin bir sosyal yapı inşa etmeyi hedefleyen bu eğitim programı, inancın kabulü, içselleştirilmesi ve bir yaşam biçimine dönüştürülmesinde takip edilmesi gereken süreci ifade eder. Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat (Sırr-ı Hakikat) adlarını taşıyan Dört Kapı'nın her birinde, ayrıca makam adı verilen yedili veya onlu ara basamaklar vardır.

Bu çalışmada Aleviliğin yazılı kaynakları, yani buyruk adı altında toplanan eserler, erkânâmeler, velayetnâmeler, icazetnâmeler, şecereler ile Alevi ariflerine ait risaleler ve şiirler esas alınarak Alevilikte Dört Kapı programı değerlendirilmiştir. Makalede kullanılan kaynakların tamamı Aleviliğin iç metinleridir. Çalışma boyunca Alevi kavramıyla Kızılbaş ve Bektaşi toplulukları ifade edilmiştir. Teknik detayları doğru aktarmak için ihtiyaç duyuldukça Kızılbaş ve Bektaşi kavramları ayrı ayrı kullanılmıştır. Ayrıca metin içinde açıklanmasına ihtiyaç duyulan eklemeler tarafımızdan köşeli parantez [] içinde yapılmıştır.

² Alevi-Bektaşi yazınında Dört Kapı genellikle Kırk Makam'la birlikte anılır. Ancak bazı kaynaklarda makamların sayısı yirmi sekiz olarak verilmiştir. Bu nedenle makalenin başlığına makam sayısı ifade edilmemiştir.

Makalede, Aleviliğin yazılı kaynaklarında Dört Kapı kavramının kökeninin nereye dayandırıldığı, temel özelliklerinin neler olduğu, hangi mecazlarla ifade edildiği, ana hatlarının nasıl çizildiği incelenmiştir. Ayrıca Dört Kapı programıyla kişinin hangi hedeflere ulaşması gerektiği ele alınmıştır. Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat (Sırr-ı Hakikat) kapılarının birbirinden bağımsız mı, yoksa birbirini takip eden süreçler mi olduğu soruları cevaplanmıştır. Programın kaynakları, ana çerçevesi, hangi mecazlarla ifade edildiği gibi birçok konu Alevilikteki iç metinlere bakılarak karşılaştırılmış, konunun benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Alevi olmayan diğer Müslüman toplumlarda Dört Kapı kavramı ve Dört Kapı'nın makamları bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Bu konular ayrı başlıklar altında çalışılmalıdır.

2. Bulgular

2.1. Dört Kapı'nın Dayandırıldığı Kaynaklar

Aleviliğin yazılı kaynakları, Dört Kapı kavramının temelini tümüyle İslâmi referanslara dayandırır. Bunlar başta kutsal kitap Kur'an-ı Kerim olmak üzere Hz. Muhammed, Hz. Ali ve İmam Cafer Sadık gibi İslâmi kişiliklerin sözleri ve uygulamalarıdır.³

İmam Cafer Buyruklarının Hacıbektaş-1 yazmasında, Dört Kapı Kırk Makam'ın kaynağı "*Hazreti Kur'an*" olarak gösterilir.⁴ Böylece Kur'an-ı Kerim'in ayetleri, Dört Kapı kavramının temel dayanağı olarak kabul edilir.

Şeyh Safi Buyruklarından birinde Dört Kapı'nın kaynağı, Hz. Muhammed'in sözlerine dayandırılır. Hz. Muhammed ise bu bilgiyi vahiy meleği Cebraîl vasıtasıyla Allah'tan almıştır. Aktarıma göre Hz. Muhammed, bir gün Hz. Ali'yi yanına çağırarak Hakk'a yürüme vaktinin yaklaştığını, dünyadan ahirete gideceğini ve ona birkaç vasiyette bulunacağını söyler. Bu vasiyetlerin Allah katından Cebraîl vasıtasıyla geldiğini, bunları iyi dinleyip uygulamasını, çünkü uygulayanların iki cihanda aziz ve muhterem olacağını sözlerinin başında belirtir. Hz. Muhammed'in bildirdiğine göre, Şeriat peygamberlerin, Tarikat ise velilerindir. Marifet irfan yolunda yürümek, peygamberlerin ve velilerin yolunda gitmektir. Hakikat ise vuslat yani kavuşma makamıdır. Cenab-ı Hakk'la hak olmaktır. Ümmetten özel ve tertemiz inanca sahip olanlar bu öğütleri can kulağı ile dinleyip bellemelidir. Bunlar inci mercandan daha kıymetli bilgilerdir. Bu vasiyetlere uyanlar, mahşer günü kıyamet koptuğunda Hz. Mu-

³ Burada Dört Kapı'nın kaynakları, telif tarihine göre değil önem sırasına göre incelenmiştir.

⁴ *Buyruk*, nşr. Sefer Aytekin, (Ankara: Emek Yayımevi, 1958), 219.

hammed'in bayrağı ve sancağı altında toplanıp onun şefaatine erişecektir.⁵ Anlatının devamına göre, Hz. Ali başka öğütler de içeren bu vasiyeti Hz. Muhammed'in yanında kaleme alarak büyük ve değerli bir kitap haline getirir. Bu kitap önce Hz. Ali'nin büyük oğlu İmam Hasan'a sonra küçük oğlu İmam Hüseyin'e ve ondan sonra İmam Hüseyin'in oğlu İmam Zeynelabidin'e erişir.⁶

1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğuna göre Dört Kapı'nın kaynağı miraç olayıdır. Hz. Muhammed miraca çıktığında Allah ile doksan bin kelam konuşmuştur. Bunun yirmi bini Marifet, otuz bini Hakikattir.⁷ Aynı buyruk metninin 20. Yüzyılın hemen başında çoğaltılan bir nüshasında ise doksan bin kelamın doksan bin kelamın otuz bininin şeriat "kafi", otuz bininin "yolu", otuz bininin hakikat "hali" olduğu söylemiştir. Marifet kelamının ise "sırrı emir" olduğu ve Hz. Ali'nin "kudret nurunda sır edildiği" bildirilmiştir.⁸

Yunus Emre (13-14. yüzyıl), "Doksan bin kelimeyi Hak / Söyliyecek Habib ile / Otuz bini sır olucak / Ben ol sırrolanda idim"⁹ diyerek doksan bin kelama ve otuz bininin sır olduğuna değinir. Yine Yunus Emre, başka bir şiirinde doksan bin kelam ile özel / sır olan otuz bin kelama temas eder: "Doksan bin Hak kelamı altmış bin hâs a âmı / Otuz bini hass'ül - has oldurur sır içinde."¹⁰

16. yüzyıl erenlerinden Kul Himmet, bir nefesinde doksan bin kelamı kapılara göre şöyle paylaşır: "Doksan bin kelamı şerh etti buldu / Kimin nihan kimin aşikâr oldu / Otuz bini belli şeriat oldu / Seddetti bağladı nefsi avâmı / (...) / Otuz bin tarikat iptida hali / Evvel rehberinden sundular eli / Gösterdi erkânı sürdürer yolu / Hoş bekle dediler post ile kıyamı (...) / Otuz bin marifet zat sıfat olmaz / Aslı türabidir kumları gelmez / Doksan bin hakikat değmeye ermez / Tanış rehberinle bozma nizamı."¹¹ Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişinlerinden Hamdullah Çelebi (1767-1836) "Hasreti" mahlasıyla yazdığı bir şiirinde benzer göndermeler yapar: "Otuz

⁵ *Şeyh Safi Buyruğu*, nşr. Kaplan, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 37-39.

⁶ *Şeyh Safi Buyruğu*, 43; Ayrıca bkz.: Ahmet Taşğın, *Irak'ta Mezhep Çatışmaları Arasında Aleviler Ve Bektaşiler*, (İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2012), 109-111.

⁷ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, nşr. Ahmet Taşğın, (Konya: Çizgi Yayınları, 2003), 17. Metinde sadece bu kadar bilgi verilmiştir. Geriye kalan 40 bin kelam hakkında bilgi verilmemiştir.

⁸ Yunus Koçak, "Şah İbrahim Ocağı'ndan Gelen Bir Şeyh Safi Buyruğu". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 30 (2004): 66-67.

⁹ İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 1/111.

¹⁰ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 1/134.

¹¹ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/297.

bini Şeriatı / Otuz bini Tarıkatta / Otuz bini Hakikatte / Bilenler bildi billahi".¹²

Hacı Bektaş Veli'nin öğütlerini içeren Fevaid adlı risalede Hz. Muhammed'in şöyle dediği aktarılır: "Şeriat sözlerimdir, Tarikat fülherimdir, Hakikat hallerimdir, Marifet elde ettiğim sermayemdir."¹³ Benzer anlatımlar geleneğe ait âdâb ve erkân kitapları niteliğinde olan Buyruk yazmalarında da görülür. İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında, yola varmak için dört şeyin gerekli olduğu ve bunların Şeriat, Tarikat, Marifet ve Sırr-ı Hakikat'ten oluştuğu ifade edilir. Metnin devamında Şeriatın Hz. Muhammed'in hükümleri, Tarikatın din içindeki fiiller, Hakikatın hak yoldaki haller ve Marifetin ise iman içindeki erkân olduğu bildirilir.¹⁴ Şeyh Safi Buyruklarından bir yazmaya göre Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat, talibe gerekli ve zorunlu şeylerdendir. Bazı sorulara verilen cevaplarda, Şeriatın Resulullah'ın sözü, Tarikatın Resullullah'ın fiilleri, Marifet ve Hakikatın ise Resulullah'ın hâli olduğu ifade edilir.¹⁵ 1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğuna göre ise, Şeriat Hz. Muhammed'in sözü, Tarikat yolu, Marifet fiili, Hakikat ise hâlidir.¹⁶ Malatyalı Sadık Baba (1771-1837) da Dört Kapı'yı, "Hasan ile Hüseyin'in atası" olan Hz. Muhammed'e bağlar. Ona göre Dört Kapı Kırk Makam'ın merkezinde Hz. Muhammed vardır: "Hasan ile Hüseyin'in atası / Cümle evliyanın gerçek putası [nişangâh] / Dört Kapı'nın Kırk Makam'ın ortası / Hakikat babında dermanı gördüm".¹⁷ Amasyalı Fedayî Baba (1855-1940), Dört Kapı'yı Hz. Muhammed'in kurduğunu ve bu süreci tamamlayanların Kırklara karışacağını söyler: "Ey Fedayî Ahmet açtı Şeriat / Tarikat, Marifet, Kurb-u Hakikat / Dört Kapı Kırk Makam kurdu tamamet / Kırkların ceminde irfanı bildim".¹⁸

Dört Kapı için kullanılan bir diğer kaynak, Muhammed-Ali'dir. Alevilikte nübüvvet (peygamberlik) ve imamet (On İki İmam) inançlarının sembolik bir anlatımı olan Muhammed-Ali ifadesi, On İki İmam'ı Hz. Muhammed'in ilahi varisi sayar. İmam Cafer Buyruğunun Malatya yazmasında yol ve erkân olarak bahsedilen Dört Kapı'nın (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat) Muhammed-Ali'den kaldığı

¹² Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/207.

¹³ Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2011), 424.

¹⁴ *Buyruk*, 70.

¹⁵ *Erkânâme-1*, nşr. Kaplan, (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 133.

¹⁶ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 18, 91.

¹⁷ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/381.

¹⁸ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 4/495.

belirtilir.¹⁹ İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında Dört Kapının kaynağı “*Muhammed Ali*”ye, başka bir yerde ise Hz. Ali’nin bir buyruğuna dayandırılır. Bu metinlerin ilkinde göre; “*O zamandan bu güne kadar, Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat (...) Muhammed Ali’den kaldı*”.²⁰ İkinci metinde ise şöyle der: “*Hazreti Ali Emirülmüminin buyurmuş ki; Şeriatın, Tarikatın ve Marifetin ve Hakikatın ahvallerin [hâller, durumlar] beyan eder ki talip olan tutmak gerektir*.”²¹

Hoca Ahmet Yesevî de, Fakr-nâme adlı eserinde Dört Kapı kavramını Hz. Ali’nin bir buyruğuna dayandırır. Yesevî’nin bildirdiğine göre; “*Hazret-i Ali’den, Allah ondan razı olsun, rivayet ederler ki dervişlik makamı kırktır. Eğer (bir derviş) bilip (buna göre) amel etse, dervişliği temiz olur ve eğer bilmese ve öğrenmese, dervişlik makamı ona haram olur ve (o kişi) cahildir. O Kırk Makam’ın onu Şeriat makamında ve onu Tarikat makamında ve onu Marifet makamında ve onu Hakikat makamındadır*”.²²

Diyarbakırlı Ahû Baba (17. yüzyıl), Dört Kapı’nın inceliklerini anlattığı bir nefesinde Hakikati dolayısıyla Dört Kapı’yı Şah-ı Merdan’dan yani Hz. Ali’den aldığını söyler: “*Esrarı Hakikat gizli yerdedir / Hakikati Şah-ı Merdan’dan aldım*”.²³ Eskişehirli Gencî Abdal (19. yüzyıl) bir şehre benzettiği Dört Kapı’nın mimarını Hz. Ali olarak tanıtır: “*Dört Kapı içinde bir şehir gördüm / Mimarımız Şah-ı Merdan Ali’dir / Açılmış kapısı, içeri girdim / Pazarımız Şah-ı Merdan Ali’dir*”.²⁴

İmam Cafer Buyruklarının Maraş yazmasında İmam Cafer Sadık’ın, Dört Kapı’yı isimleriyle andığı bildirilir. Metne göre, “*İmam Cafer Sadık aleyhisselam*”, bir “pir”in kâmil olması gerektiğini söyler. Pirin kâmil olmasını ise kimi şartlara bağlar: 1) Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikati bilmesi, 2) Bunların nerden geldiğini ve neden olduğunu bilmesi, 3) Bunların aslının, adının, odunun [ateşinin], mayasının, tövbesinin, farzının, sünnetinin, işleminin ne olduğunu bilmesi, 4) Şeriat kaçtır, Tarikat kaçtır, Marifet kaçtır ve Hakikat kaçtır sorularının cevabını bilmesi, 5) Şeriat ne ile tamam olur ve Hakikat ne ile tamam olur sorularının cevabını bilmesi. Eğer bu bilgilere sahip değilse o kişi Hakikate ulaşamaz. Pirlik yapması da

¹⁹ *Buyruk*, 204.

²⁰ *Buyruk*, 12.

²¹ *Buyruk*, 74.

²² Kemal Eraslan, *Yesevî’nin Fakr-nâmesi*, (Ankara: Hoca Ahmet Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2016), 52.

²³ Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/62.

²⁴ M. Tefvik Oytan, *Bektaşîliğin İçyüzü: Dibi, Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir?*, (İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1956), 1/87.

uygun değildir.²⁵ Urum Abdallarından Seher Abdal (16-17. Yüzyıllar) da, “İmam-ı Cafer-i kan-ı Hakikat / Anın fermanıdır ilm-i Şeriat / Ki nutkundan zuhur etti Tarikat / Hem oldur menba’-i Hakikat”²⁶ diyerek Dört Kapı’yı İmam Cafer Sadık’a bağlar.

Hacı Bektaş Veli’ye nispet edilen Fevaid adlı eserde Dört Kapı programının kaynağı olarak Hoca Ahmet Yesevî gösterilir. Hacı Bektaş Veli, bu programı Hoca Ahmet Yesevî’den öğrenmiştir: “Ariflerin sultanı ve gerçeği bilenlerin önderi, önceki ve sonraki sırları keşfeden Hâce Ahmet Yesevî, sırrı kutlu olsun, sözlerinden: İrşat için Hacı Bektaş Veli’ye buyurmuştur ki: ‘Bütün yol sahipleri Dört Kapı, Kırk Makam’ı ve içindekileri bilmesi gerekir. On makamı Şeriatta, on makamı Tarikatta, on makamı Marifette, on makamı Hakikatte’.”²⁷

Özetle, Aleviliğin iç metinlerinde Dört Kapı kavramı Allah’tan Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed’e, Hz. Muhammed’den Hz. Ali’ye, Hz. Ali’den evlatları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’e, On İki İmam’dan Hoca Ahmet Yesevî’ye ve Safevi tarikatının kurucusu Şeyh Safi’ye, Hoca Ahmet Yesevî’den de Hacı Bektaş Veli’ye intikal etmiştir. Bazı ariflerin Dört Kapı’yı doğrudan doğruya Hz. Muhammed veya Hz. Ali’den öğrenmesini ifade etmesi ise irfan yolunda sıklıkla görülen batın yoluyla eğitim şeklinde yorumlanabilir. Ne ifade edilmek istenirse edilsin, sonuç olarak Alevilik yolunda Dört Kapı programının kaynağı Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed’dir. Daha sonra On İki İmam’a intikal eden bu miras, bütün Alevi tarihine ve toplumuna yayılmıştır.

2.2. Dört Kapının Temel Özellikleri

Aleviliğin yazılı kaynaklarını dikkatle incelediğimizde Dört Kapı, kimi temel özellikleri ile ön plana çıkar. Bu temel özellikleri aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür.

- 1) Dört Kapı bir eğitim programıdır.
- 2) Dört Kapı bir erginleme sürecidir.
- 3) Dört Kapı’dan hiçbiri eksik olmamalıdır.
- 4) Dört Kapı’da disiplin şarttır.
- 5) Her kapı için ayrı bir strateji uygulanır.
- 6) Şeriat zahir, diğerleri batındır.
- 7) Dört Kapı’yı tamamlayan veli olur.

²⁵ Buyruk, 161-162.

²⁶ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/495.

²⁷ Güzel, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, 426.

2.2.1. Dört Kapı Eğitim Programıdır

Ülkemizdeki Kızılbaş süreklileriyle Bektaşî Tarikatında iyi bilinen ve çokça dillendirilen ayrıca yazılı kaynaklarda sayısız referansa sahip olan Dört Kapı kavramı, Aleviliğin eğitim sistemini oluşturan ana öğelerden biridir. Bir eğitim sisteminin dört ana öğeden oluştuğu ve bu öğelerin öğrenci, öğretmen, program (müfredat) ve okul olduğu bilinen bir konudur.²⁸ Kızılbaşlık ve Bektaşilikte de bu unsurların bir arada bulunduğu bir eğitim sistemi vardır. Öğrenciler Bektaşilikte (Babağan kolu) derviş, Kızılbaşlıkta ise talip isimlerini alırlar. Bektaşilikte baba, halifebaba, dedebaba; Kızılbaşlıkta rehber, baba, dede, pir, mürşit gibi unvanlara sahip kişilerin açıkça tanımlanmış öğretmenlik ve yol göstericilik görevleri vardır. Eğitim kurumlarının yerini Bektaşilikte dergâhlar, Kızılbaşlıkta ise ocaklar ve bazı ocakların kurumsal ifadesi olan dergâhlar²⁹ alır. Müfredata gelince hem Kızılbaşlıkta ve hem de Bektaşilikte Dört Kapı adıyla anılan geniş bir eğitim programının hayata geçirilmesi esastır. Esasen Kızılbaşlıkta ve Bektaşilikte eğitim devam eden bir süreçtir. Bektaşilikte dedebaba, Kızılbaşlıkta ise mürşit oluncaya kadar kişinin yetkili kişiler tarafından eğitimi devam eder. Yani kişinin baba, halifebaba, rehber, dede vb. olup bir nevi öğretmenlik yapması onların eğitiminin sonlandığı anlamına gelmez. Bütün bu kişilerin eğitimi, Dört Kapı programı içinde bağlı oldukları üst derecedeki kişiler tarafından sürdürülür.

Dört Kapı, yazılı kaynaklarda doğrudan bir eğitim programı olarak geçmez ama yapılan açıklamalardan onun bir eğitim programı olduğu açıkça anlaşılır. Mesela İmam Cafer Buyruklarının Malatya yazmasında yer alan bir anlatıda Aleviliğin eğitim sistemi çıplak gözlerle görülebilecek netliktedir. Metne göre, Şeriatın şartlarını yerine getiren ve Tarikat ehli olmak isteyen kişi sırayla kapıcıya, gözcüye ve tarikçiye varır, daha sonra mürşidin huzuruna çıkar. Mürşit, Tarikat adayına, “*Bu meydan Ali meydanıdır. Bu meydana girenin başı top, gerdanı kurban gerektir*” diye nasihat eder. Eğer Tarikata girmek isteyen aday, kararlılığını ifade ederse talip olarak Tarikata kabul edilir. Ardından uygun görülen bir sufiye terbiye edilmesi için teslim edilir. Başlangıçtan sona kadar Dört Kapı'nın Kırk Makam'ın ameli öğretilir.³⁰ Yukarıdaki aktarımda bir eğitim sisteminde olması gereken dört ana unsur vardır. Bu eğitim sisteminin öğrencisi talip, öğretmeni yetkin bir sufi daha sonra mürşit,

²⁸ Münire Erden, *Eğitim Bilimlerine Giriş*, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2011), 11-26.

²⁹ Cenksu Üçer, “Alevî Nitelemeli Ocak/Gruplara Ait Tekke, Zâviye Ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler”, 271-307.

³⁰ *Buyruk*, 208-209.

eğitimin yapıldığı yer dergâh, eğitim programının adı Dört Kapı Kırk Makam'dır. Şeyh Safi Buyruklarından birinde mürebbinin talip üzerindeki eğiticilik görevine ve hakkına vurgu yapılır.³¹

Alevi âşıkları da Dört Kapı'nın eğitim programı olduğuna atıf yapmışlardır. Alevi edebiyatının kudretli âşıklarından Hatayi (16. yüzyıl) bir şiirinde pirlere eğitici, taliplerin öğrencisi ve Dört Kapı'nın da müfredat olduğunu söyler: "*Pir odur ki pir yurdunda otura / Tali-bin noksanını yetire / Teselli verüben yola getire / Eriştire Dört Kapı'nın hepsine*".³² Bektaşî âşıklarından Kâtib (17-18. yüzyıl), Dört Kapı'yı anlattığı bir şiirinde âşıklık davasında olanların bir kâmil mürşitten ders alması gerektiğini söyler.³³ "Sersem Pervane" mahlasıyla da nefesler söyleyen Âşık Sıdkı Baba (1865-1928), Dört Kapı'nın hedeflerine bir nevi eğitimci yardımıyla ulaşılacağını vurgular: "*Dört Kapının Kırk Makam'ın manasın / Bir kâmil mürşide sor da bak, sor da*".³⁴

Özetle, Alevilik, bir eğitim sisteminde olması gereken bütün bileşenlere sahiptir ve bu eğitim sisteminin programı Dört Kapı'dır. Bir eğitim programı olarak tasarlanan Dört Kapı, hem bireysel ve hem de toplumsal eğitimin temelini oluşturur. Eğitimciler eliyle dergâhlarda ve ocaklarda hayata geçirilir.

2.2.2. Dört Kapı Bir Erginleme Sürecidir

Kaynaklarda Dört Kapı kavramının dikkat çeken özelliklerinden biri de bir süreç, yol veya seyir olmasıdır. Başı ve sonu açıkça tanımlanan bu yolculuk, şehadet getirmekle başlar ve Hakk'la hak olmaya kadar devam eder. İnsanı ham halinden alarak aşama aşama geliştiren Dört Kapı'nın ana hedefi Hakk'a vasıl olmaktır; O'na kavuşmak yani vuslata ermektir.

İmam Cafer Buyruklarının Hacibektaş-1 yazmasında Dört Kapı Kırk Makam, "*Hakk'a doğru giden*" bir süreç olarak tanımlanır.³⁵ İmam Cafer Buyruklarının İzmir yazmasında, "*yola varmak*" için Şeriat, Tarikat, Marifet ve sır-ı Hakikatın lazım olduğu belirtilir.³⁶ Şeyh Safi Buyruklarından birine göre, "*Muhammed Ali'nin yolu Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat*"tır.³⁷ Yol erenlerinden Muhyiddin Abdal'a (16. yüzyıl) göre ise, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikati bi-

³¹ *Erkânâme-1*, 205.

³² Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/148.

³³ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/272.

³⁴ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 4/566.

³⁵ *Buyruk*, 219.

³⁶ *Buyruk*, 70.

³⁷ *Erkânâme-1*, 141.

len kişiler, “doğru yola varan erenler”dir.³⁸ Genci Abdal (19. yüzyıl), “Dört Kapı’dan Kırk Makam’a yol verir / Hakikatte özge hâl eyler seni”³⁹ diyerek Dört Kapı’nın yol yani süreç olma özelliğine gönderme yapar.

1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğunda hâl ehlinin makamının dört olduğu ifade edilir ve her makamda bulunan kişilerin özellikleri sıralanır. Buna göre, Şeriatın avam [bilgin olmayan sıradan halk] için, Tarikatın iptida [işin başlangıcında olanlar] için, Marifetin münteha [işin sonunda olanlar] için, Hakikatin ise intiha [en sona ulaşanlar] için olduğu söylenir.⁴⁰ Bu nedenle kişi hangi kapıdaysa o kişiyle, bulunduğu kapının ilmiyle konuşulmalıdır.⁴¹ İmam Cafer Sadık Buyruğunun Hacıbektaş-2 yazmasında kişilerle derecelerine göre konuşulması gerektiği ifade edilir. Derviş hırkasını giyenler hem Şeriat, hem Tarikat, hem Marifet ve hem de Hakikat ilmini bilmelidir. Ancak Şeriattan sorulursa Şeriat ilminden, Tarikattan sorulursa Tarikat ilminden, Marifetten sorulursa Marifet ilminden ve Hakikatten sorulursa Hakikat ilminden cevap verilmelidir.⁴²

Hak âşıklarından Kâtibî (17-18. yüzyıl), Dört Kapı’nın bir süreç olduğunu ve tüm sürecin insanı Hakikate ulaştırdığını şöyle anlatır: “Dört harfin evveli Şeriat kamu / İkinci makamı Tarikat babı / Hakikate gider bunların hepi / Marifete girip Hakk’a yettin mi?”⁴³ Malatyalı Sadık Baba (1771-1837) da Dört Kapı’nın “yol” olduğunu, “Dört Kapı’dan Kırk Makam’a yol olsun”⁴⁴ ve “Dört Kapı’yı Kırk Makam’ı yol eyler”⁴⁵ mısralarıyla dillendirir.

Kul Hüseyin (16. yüzyıl) bir nefesinde Dört Kapı’nın bir süreç olduğunu ve menzillerinin bulunduğunu şöyle açıklar: “Evvel kapı Şeriat girerler / Tarikatta gonca güller dererler / Canlar menziline anda ererler / Acep menziline erebildin mi? / ... / Şeriat dildedir Tarikat canda / Gönül dost evinde mihmandır anda / Bunca velilerin mekânı kande [nerde] / Hakikat elinde seyfi [kılıç] bildin mi?”⁴⁶

³⁸ Bayram Durbilmez, *Muhyiddin Abdal Divanı (inceleme-tenkitli metin)*, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1998), 124-127.

³⁹ Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, 1/41.

⁴⁰ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 17, 18.

⁴¹ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 91.

⁴² *Buyruk*, 243.

⁴³ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/272.

⁴⁴ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/396.

⁴⁵ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/398.

⁴⁶ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/343.

Tarikata giren kişi için yerine getirilen uygulamalardan birinde Dört Kapı ehli için farklı hitaplar kullanılır. Bu hitapların farklı derecedeki kişileri ifade ettiği açıkça görülür. 1893 tarihli Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnâmesinde Tarikata giren kişinin verdiği selamda Şeriat ehlinden “*erenler*”, Tarikat ehlinden “*pirler*”, Marifet ehlinden “*kâmiller*”, Hakikat ehlinden ise “*şahlar*” olarak bahsedilir.⁴⁷ 1895 tarihli Derviş Muhammed Erkânnâmesi⁴⁸ ile 1936 tarihli bir Erkânnâme’de⁴⁹ de aynı hitaplar kullanılır. Yol ehlinden Şahiya (16. yüzyıl), “*Dört Kapı selamı*”nı bir şiirinde şöyle anlatır: “*Kurbanlar tığlanup gülbank çekildi / Gađlet uykusundan uyana geldim / Dört Kapı sancağı anda dikildi / ryan bryan olup meydana geldim / ... / Dört Kapı selamın verip aldılar / Pirin huzuruna çekip geldiler / Elele el Hakk’a olsun dediler / Henüz masum olup cihana geldim*”.⁵⁰

Başka metinlerde ise Şeriatı tamamlayarak Tarikata girecek kişinin, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat ehli kişileri ayrı ayrı selamlamakla yükümlü olduğu söylenir. Bu hitaplar, her kapıdaki kişilerin farklı menzillerde olduğunu gösterir. Tarikata giren kişinin söz konusu selamlaması şöyledir: “*Esselam aleyküm ya ehli Şeriat. Esselam aleyküm ya ehli Tarikat. Esselam aleyküm ya ehli Marifet. Esselam aleyküm ya ehli Hakikat*”.⁵¹ 1629 tarihli Seyyid Ali Hacı Turabi Ocağına ait şecere ile 1893 tarihli Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnâmesinde⁵² de aynı selamlama yapılır.

Otman Baba Velayetnâmesi’nde açıkça aşamalı bir durumdan bahsedilir. Buna göre kişi, velayet sahibi olmak için Hakikat kapısında olmalıdır. Marifet kapısındaki kişi velayet makamına ulaşmış değildir. Çünkü Marifet kapısı ilim makamıdır.⁵³

Eldeki bütün kaynaklar Dört Kapı’nın Şeriattan Hakikate giden bir süreç olduğunu itiraza mahal bırakmayacak şekilde göstermektedir. Adım adım, basamak basamak ilerlenen bu süreç, birbirini

⁴⁷ Cem Erdem-Ersoy Topuzkanamış, “Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnâmesi”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 10 (2014): 125.

⁴⁸ Dursun Gümüşoğlu-Rıza Yıldırım, *Bir Bektaşî Erkânnâmesi: 1313 Tarihli Bir Erkânnâme Metni*, (İstanbul, Horasan Yayınları, 2006), 22.

⁴⁹ Yunus Koçak, “Arnavutluk Devlet Arşivlerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler/Erkânnâme: 2”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 33 (2005): 71-144.

⁵⁰ zmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolođisi*, 2/192.

⁵¹ *Buyruk*, 248.

⁵² Erdem- Topuzkanamış, “Hacı Kırzade Hüseyin Hüsnü Baba Erkânnâmesi”, 125.

⁵³ *Otman Baba Velâyetnâmesi Tenkitli Metin*, nşr. Filiz Kılıç v.dđr. (Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2007), 43.

takip eden aşamalardan ibarettir. Bu nedenle öngörülen sıralamaya uymak ve önceliği buna göre belirlemek son derece önemlidir. Yani kişi, Şeriatı yerine getirmeden Tarikata giremez. Marifeti yerine getirmeden Hakikate varamaz.

2.2.3. Dört Kapı'dan Hiç Biri Eksik Olmamalıdır

Dört Kapı ile ilgili olarak dikkat çeken bir diğer husus bu kapılardan birinin eksik olması halinde, kişinin istenilen hedefe ulaşamayacağıdır. Yani değil Dört Kapı'dan biri makamlardan biri bile eksik olsa, kişi kâmil insan olamaz. Öngörülen hedefe ulaşamaz.

Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen Makâlât kitabında Dört Kapı'nın ara basamaklarını ifade eden Kırk Makam'dan birinin bile eksik olması halinde Hakikatin tamam olmayacağı söylenir: *“Eğer bu Kırk Makamın birisi eksik olursa Hakikat tamam olmaz zira eksik olur. Mesela birisi diliyle iman getirirse ve gönlüyle inanmasa ve zekâtını vermese yahut Tanrı'nın hükümlerinden birini inkâr etse yahut Muhammed Mustafa'yı inkâr etse yahut evlatlarından birine haksız dese, işlediği bütün amelleri boşa gider. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Onu saçılmış zerrelere haline getiririz (değersiz kılarız) (Furkan, 25 / 23). Şimdi ey azizim! Kırk makamdan birisinin eksik olmaması gerekir. Zira makamlarda eksik bırakılan bir şey yok.”*⁵⁴

İmam Cafer Sadık Buyruğunun İzmir yazmasında Dört Kapı'nın bütünlüğüne vurgu yapılır. Dördünün birbirine *“ayan”* [açık] ve hepsinin *“bir”* olduğu ifade edilir.⁵⁵ İmam Cafer Buyruğunun Hacı Bektaş-2 yazmasında kişinin Dört Kapı'dan hepsine vakıf olması ve hangisinden sorulursa sorulsun cevap vermesi gerektiği ifade edilir.⁵⁶ 1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğunda da aynı hususlar, benzer ifadelerle yer alır.⁵⁷ Balım Sultan olarak ünlenen Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişinlerinden Hızır Bali (1473 - 1516) de *“arif”* olmayı Dört Kapı'nın tamamına uymakla eşitler: *“Evvel baştan Muhammed'e salavat / Arif isen bu manayı ver imdi / Şeriatır Tarikatır, Marifet / Hakikatten bize haber ver imdi”*.⁵⁸

Yol ehlinde Muhyiddin Abdal (16. yüzyıl) eserlerinde Dört Kapı'nın birlikteliğine vurgu yapar. Ona göre, bunlardan biri olmadan sonuca ulaşmak mümkün değildir: *“Şeriat şartını bilen, Tarikat ter-*

⁵⁴ Hünkâr Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, nşr. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 81-82.

⁵⁵ *Buyruk*, 29.

⁵⁶ *Buyruk*, 243.

⁵⁷ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 91.

⁵⁸ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/21.

kine giren, Marifetten delil alan ve Hakikatten yolu olan kimsenin müşkülü hallolur".⁵⁹

Seyyid Gazi dervişlerinden Yetimî (16. yüzyıl), Bektaşileri övdüğü bir eserinde, Bektaşî olan kişinin Dört Kapı'nın tamamına birden sahip olması gerektiğini söyler: "*Hem Şeriattan haberdar hem Tarikat ehlidir / Marifet babında tekmil hem Hakikat ehlidir (...) Hacı Bektaş-ı Veli Hünkârı var Bektaşî'nin*".⁶⁰

Hacı Bektaş Veli evlatlarından Feyzullah Çelebi'nin kızı Güzide Ana (18. yüzyıl), bütün kapıların bir arada olması halinde gerçeklere ulaşılabileceğini söyler: "*Haberdar ol Şeriattan / Yol bulasın Tarikatattan / Marifetten Hakikatten / Eriş gerçek söze doğru*".⁶¹

Yol ehlinde Malatyalı Sadık Baba (1771-1837) da Dört Kapı'nın birliğine ve hiç birinin eksik kalmaması gerektiğine dair bilgiyi tekrarlar: "*Şeriati hak bilmeyen / Tarikata kul olmayan / Marifet ehli olmayan / Hakikatte hâli bilmez*".⁶²

Hak âşıklarından Arguvanlı Âşıkî (ölm. 1824) ise bir şiirinde "*Şeriati şartlarını yitirme (...) Hakikat içinde halden ayıptır*" diyerek Hakikate ulaşmak için diğer kapılarda da kararlı olmak gerektiğini söyler.⁶³

Şeyh Safi Buyruklarından birinde Dört Kapı'nın birlikteliğine vurgu yapılır. Dört Kapı'dan biri eksik olan kişiye, uça bile, inanılmaması gerektiği kesin bir dille vurgulanır: "*Eğer talip, bu dört şeyi (Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat) terk etmezse gerçek anlamda Hakikat ehli olur. Şeriati ve Tarikati sağlam olur. Müslümanlık ameliğini işlemiş olur. Nefsini kolaylıkla dizginleyebilir. Rıza makamında olur. Bu nedenle böyle bir kişi Yüce Allah'ın farzlarını ve Hz. Muhammed'in sünnetlerini asla eksik yapmamalı. Bu söylenenleri eksik yapanlar yalancı olurlar ve böyle kimseler gökte de uçsalar bunlara inanmamak gerek*".⁶⁴

Dört Kapı programı, süreklilik arz eden ve yeni bilgilerin eskisini kaldırmadığı bir düşünce biçimi üzerine bina edilmiştir. Ulaşılan menzildeki yeni bilgi ve uygulamalar eskisinin üzerine konulur ve geçmişin birikimi reddedilmez.

⁵⁹ Durbilmez, *Muhyiddin Abdal Divanı*, 124-127.

⁶⁰ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/519.

⁶¹ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/220.

⁶² Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/384.

⁶³ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 4/55.

⁶⁴ *Erkânâme-1*, 133-134.

2.2.4. Dört Kapı'da Disiplin Şarttır

Eğitim, disiplinsiz olmaz. Öngörülen hedeflere ulaşmak için disiplinli olmak şarttır. Özellikle eğitici konumunda olanların sözlerine uymak ve onların rızalarından çıkmamak, kaynaklarda başarı için ısrarla vurgulanır.

Şeyh Safi Buyruklarından bir yazma metne göre, yola giren derviş veya talip, evliyanın emrini yerine getirip, söylediğini yapmalıdır. Böyle yapmayan dervişler ve talipler, sözünden dönüp ahdine vefa göstermeyenlerdir. Mürtet ve sürgün olan böyle kişileri cemden dışlamak gerekir. Tarikatta, Marifette ve Hakikatte böyle kişilerle konuşmamak şarttır. Sadece bu kişiler değil, bunlarla sohbet edip, bunlara lokma yedirenler de yol bozmuş zalimlerden olurlar.⁶⁵ Bu yaptırımlarla Tarikattaki yozlaşmanın önüne geçmek ve iç disiplinin sağlanması hedeflenir. Bu uğurda başka yaptırımlar da kaynaklarda dikkati çeker. Şeyh Safi Buyruklarından birine göre, bir talip ikrar verip yola girdikten sonra Dört Kapı'nın tamamını kabul etmelidir. Üç kişi bir araya gelip sohbet ettiğinde içlerinden biri, mesela Marifet kapısından bir hususu kabul etmediğini ifade etse ve diğerleri de buna sessiz kalsa üçü de yoldan çıkar. Üçü de zalim olur. Sohbetleri ve orada yedikleri yemek haram olur. Diğer ikisinin, "*Tarikat içinde sen günahkârsın*" deyip, o kişiyi uyarmaları gerekir.⁶⁶

Pir Sultan Abdal (16. yüzyıl), bir şiirinde yolun samimiyetle aşılacağına ve riya kabul etmeyeceğine vurgu yapar: "*Bu yolun içinde riya tutana / Sürün gitsin Dört Kapı'da yol olmaz*".⁶⁷ Yine Pir Sultan Abdal, bir başka şiirinde yolu aşabilecek kişilerin vasıflarını sayar. Bu vasıflar yola boyun vermek, Dört Kapı'yı bilmek, halden anlamak, Hakikati dinlemek, yoldan ayrılmamak, yol üzerinde durmak, işi Mevla'ya salmak, izzetli olmak, selam vermek, gönüllere girmek, dünya davasını bırakmak, Hakk'a sevdalanmak, öz nefsini doğrulamak, şeytanını öldürmek, velilere hürmet etmek, yolun sırrını sormak, hal ehli olmak gibi hususlardır.⁶⁸

Elbette hata işleyen ve hatasından samimi olarak pişmanlık duyanlar için tövbe kapısı her zaman açıktır. Çünkü hatasız kul olmaz. Şeyh Safi Buyruklarından birine göre Marifet sahibi kardeşiyle Hakikat yolunu gözleyen, evliya izinden giden, kendine sürekli eleştirel gözle bakan bir Tarikat ehli, bir günah işlese ve işlediği günahını bilerek insaf makamına geçip "*mürüvvet*" dese o kişiye bağış-

⁶⁵ *Erkânâme-1*, 158.

⁶⁶ *Şeyh Safi Buyruğu*, 91.

⁶⁷ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/249.

⁶⁸ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/260.

lanma yolu açılır. Cemiyet gönül birliğiyle ona helallik verip gülbank okur, o kişi de yüzünü yere koyup niyaz eder. Böylece günah işleyen kişi, günahından arınıp bağışlanır. Temizlenir ve kalbi temiz insaf sahibi kişilerden olur.⁶⁹

Şeyh Safi Buyruklarından birinde Dört Kapı’da hedeflenen amaçlara ulaşmak yani insan-ı kâmil olmak için iki şey çok önemli görülür. Bunlardan birincisi, kişinin az yemesi ve az uyumasıdır. İkincisi ise yola giren kişinin niyetinin temiz, dürüst ve sadık olmasıdır.⁷⁰

Sadece eğitim için değil, bütün iş ve işlemlerde disiplin şarttır. Disiplin olmadan hiçbir konuda başarılı olunamayacağı gibi, Dört Kapı’da da başarılı olmak mümkün değildir. Sadece kişinin disiplinli olması yeterli değildir, onun disiplinini bozacak ortamların da yok edilmesi gerekir. Kişinin ilerlemesini engelleyecek unsurlar da ortadan kaldırılmalıdır. Başarı yolundaki bir diğer husus, samimiyettir. Disiplin kadar samimiyet de önemlidir. Çünkü kişi samimi olmazsa, hiçbir menzili aşamaz. İşin içine riya ve gösteriş girer. Böylece işin büyüğü bozulur.

2.2.5. Her Kapı İçin Ayrı Strateji Uygulanır

Dört Kapı’nın hedeflerine ulaşmak için, her kapıda farklı stratejiler uygulamak gerekir. Çünkü her kapının özelliği ve içeriği farklıdır. İmam Cafer Buyruklarının Hacıbektaş-2 yazmasında mürşit, emanet olarak şu öğüdünü bırakır: “*Şeriatta muhkem [sağlam] ol, Tarikatta haberdar [bilgili] ol, Marifette payidar [kalcı] ol, Hakikatte sabitkadem [devamlı, sadık] ol*”.⁷¹ 1936 tarihli bir Erkânâme mürşidin bıraktığı emanet benzer bir öğüttür: “*Şeriatta sağlam ol, Tarikatta hayırlı ol, Marifette üstün ol, Hakikatte devamlı ol*”.⁷² İmam Cafer Buyruklarının İzmir yazmasında kişinin Şeriatta kâhil [ergin, yetişkin], Tarikatta haberdar [bilgili], Marifette agâh [bir şeyin sırrına ulaşmış] Hakikatte payimal [sürekli, ebedi] olması gerektiği vurgulanır.⁷³ Kırıkkaleli Hasan Dede (ölm. 1603) de bir mısraında Hakikatte süreklilikten bahseder: “*Her zaman kalbinde Hakikat gerek*”.⁷⁴

Özetle kişinin Dört Kapı yolunda ilerlemesi için Şeriatta sağlam durması ve ergin olması, Tarikatta bilgili ve hayırlı olması, Marifette

⁶⁹ Şeyh Safi Buyruğu, 344-345.

⁷⁰ Şeyh Safi Buyruğu, 91.

⁷¹ Buyruk, 249.

⁷² Koçak, “Erkânâme: 2”, 71-144.

⁷³ Buyruk, 75.

⁷⁴ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/27.

agâh, üstün ve kalıcı olması, Hakikatte ise devamlı, sadık ve sürekli olması temel strateji olarak tavsiye edilmiştir.

2.2.6. Şeriat Zahir, Diğerleri Batındır

Dört Kapı hakkında dikkat çeken bir diğer husus, Şeriatın zahir, diğerlerinin ise sır veya batın olduğudur. Dini ve Şeriatı getiren Hz. Muhammed'dir. Bu zahirdir yani zahir bilgisini esas alır. Bütün insanlığı kapsadığı için Şeriat, Hz. Muhammed'le anılır. Elbette Dört Kapı'nın tamamının sahibi Hz. Muhammed'dir. Hz. Ali, peygamber olmadığı için Şeriat sahibi değildir ama velayet mülkünün sultanı olarak diğer kapılara sahiptir. Bu nedenle Şeriat Hz. Muhammed ile öteki kapılar ise Hz. Ali ile anılır. 1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğuna göre, "Şeriat Muhammed'in, Tarikat Ali'nindir".⁷⁵ İmam Cafer Buyruklarının Maraş yazmasında, "Muhammed Mustafa ve Aliyyel Murtaza cümleye rahmet geldiler, dini zahir eylediler. Erkân koydular. Şeriat zahir oldu. Tarikat ve Hakikat sır oldu. Şeriat Muhammed'in oldu. Tarikat ve Hakikat Ali'nin şanına geldi"⁷⁶ denilerek aynı hususa vurgu yapılır.

Şeyh Safi Buyruklarından birinde İslâm ile iman arasındaki kategorik farklılığa dikkat çekilir. Bir kişi "Allah'tan başka Tanrı yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir" sözünü söyler ancak anlamını bilmezse ve anlamı üzerinde düşünmezse Müslümanlığı kabul olmaz. Tevhid kelimesini diliyle söyleyip kalbiyle inanmasa o zaman da imanı kabul olmaz. Bu bağlamda Şeriat Hz. Muhammed'in, Tarikat Hz. Ali'nindir ve bunlar birbirinden ayrı değildir.⁷⁷ Yani burada iman, İslâm'ın bir üst aşaması olarak gösterilmiştir. Şehadet getirip bunun anlamına vakıf olanlar Müslüman olur. Allah'a gönülden bağlanarak Hz. Muhammed'i, Hz. Ali'nin tanıttığı gibi seven ve takip edenler ise mümin olur. Otman Baba Velayetnâmesinde yer alan bir şiirde, Dört Kapı'nın Kırk Makam'ı olduğu, Şeriatla Tarikatın bir olduğu, Marifetle Hakikatın de bunlarda sır olduğu ifade edilir.⁷⁸

İslâm ile iman, Müslümanlık ile müminlik arasındaki kategorik farka vurgu yapılması, Şeriatın zahir, diğerlerinin batın yani sır olarak ifade edilmesi son derece önemlidir. Çünkü Müslümanlık, zahire göre anlaşılır. İman ise kalpte yeşeren inançtır, içsel bir duyguyu ifade eder. Doğal olarak iman batınla anlaşılır. Şeriatın sahibi Hz. Muhammed, velayetin sahibi ise Hz. Ali'dir. Bu bağlamda Bolulu Âşık Dertli'nin (1772- 1845), "Biz güruha sorsalar ey kavm siz

⁷⁵ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 83.

⁷⁶ *Buyruk*, 161.

⁷⁷ *Şeyh Safi Buyruğu*, 417.

⁷⁸ Yunus Yalçın, *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007), 321.

*kimlersiniz / Tabi-i Şah-ı Velayeti Murteza derler bize*⁷⁹ mısraında Hz. Ali'yi velayet yani velilik makamının şahı olarak göstermesi daha da anlam kazanır. Çünkü Hz. Muhammed nübüvvet makamının şahı, Hz. Ali ise velayet makamının şahıdır.

2.2.7. Dört Kapı'yı Tamamlayan Evliya Olur

Dört Kapı programını hayata geçiren kişi velilik makamına erer, evliya olur. Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat bilgisine sahip kişi velayet makamına ulaşır. İmam Cafer Sadık Buyruğunun Hacıbektaş-1 yazmasında, Hakikat kapısına ulaşan kişinin evliya makamında olduğu bildirilir.⁸⁰

Makâlât'ın başında eserin müellifi Hacı Bektaş Veli tanıtılırken, "... Şeriat terbiye ve bilgisiyle dolu, Marifet ve Hakikat hazinesi, Tarikat ehlinin makamı, Şeriat kavminin müftüsü..."⁸¹ denir. Böylece onun veliliği Dört Kapı'yı tamamlamasına bağlanır. Otman Baba'nın (15. yüzyıl) hayatını anlatan Otman Baba Velayetnâmesi'nde de kişinin evliyalığı, kutbulaktablığı [kutupların başı, büyükler büyüğü] ve velayet sahibi olması yine Dört Kapı ile ilişkilendirilir.⁸² Demir Baba'nın (16. yüzyıl) hayatını ve kerametlerini anlatan Demir Baba Velayetnâmesi'nde, "evliyalık taslayan" "Timur Baba"ya Dört Kapı'sının tamam olup olmadığı sorulur.⁸³ Yani burada evliyalık makamına ulaşmak, yine Dört Kapı'nın tamam olmasıyla ölçülür.

Özetle, Dört Kapı ile hedeflenen yer, evliyalık makamıdır. Dört Kapı'yı samimiyetle ve sağlam bir inançla tamam eden kişi evliyalık makamına ulaşır. Kimi metinlerde evliyalık, kimisinde velilik, kimisinde de velayet sahibi olmak şeklinde ifadesini bulan bu makam, kişinin kendi özünde Allah'ı bulmasıdır. O'na kavuşması, vuslata ermesidir. Kişi Hakikate ulaştınca hâl ehli olur, hâlden hâle girmez.

2.3. Her Kapının Özellikleri Farklıdır

Kaynaklarda Dört Kapı programı içinde ilerleyen kişiler, farklı özelliklerle ifade edilmiştir. Çünkü Dört Kapı sürekli ilerlemeyi ve tekâmül etmeyi öngörür. Bu farklı özellikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

- 1) Her kapının selamı farklıdır.

⁷⁹ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 4/364.

⁸⁰ *Buyruk*, 230.

⁸¹ Güzel, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, 293.

⁸² *Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin)*, 26, 102, 132, 133.

⁸³ Filiz Kılıç-Tuncay Bülbül, *Demir Baba Velâyetnâmesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Ankara: Grafiker Yayıncılık), 2011, 144.

- 2) Her kapının babası farklıdır.
- 3) Her kapının kardeşi farklıdır.
- 4) Her kapının yemek usulü farklıdır.
- 5) Her kapının cünüplüğü farklıdır.
- 6) Her kapının abdesti farklıdır.
- 7) Her kapının günahı farklıdır.
- 8) Her kapının şahitleri farklıdır.

2.3.1. Her Kapının Selamı Farklıdır

İmam Cafer Buyruklarının İzmir yazmasında, her kapı için ayrı selam geldiği ifade edilir. Yani aynı kapıda, aynı derecede olan kişiler, aynı selamla selamlaşırlar. Şeriat ehline “*Selam aleyküm*”, Tarikat ehline “*Aşk olsun*”, Marifet ehline “*Kuvvet olsun*”, Hakikat ehline “*Hû*” selamları gelmiştir.⁸⁴ Hak erenlerinden Kemterî (ölm. 1896) de Dört Kapı’yı tamamlayıp Hakikate eren canları “*Hû*” diyerek selamlar: “*Açıldı Hak kapısı / Sunuldu aşk dolusu / O Dört Kapı’dan içre / Girenin canına hû*”.⁸⁵

2.3.2. Her Kapının Babası Farklıdır

Yazılı kaynaklarda Dört Kapı’nın her birinde kişinin babası için farklı mecazlar kullanılır. İmam Cafer Buyruğunun Malatya yazmasında, bir kişinin Şeriat babasının öz babası, Tarikat babasının mürebbeisi, Marifet babasının Hz. Ali, Hakikat babasının ise Hz. Muhammed olduğu ifade edilir.⁸⁶

1936 tarihli bir Erkânnâmede benzer bir soruya verilen cevapta kişinin Şeriatta Âdemoğlu, Tarikatta yol oğlu, Marifette Muhammed Ali oğlu, Hakikatte ise yer ile gök oğlu olduğu söylenir.⁸⁷

İmam Cafer Buyruğunun Hacıbektaş-2 yazmasında, “*Ey derviş, talip misin, kalıp mısın? Şeriatte kimin oğlusun? Tarikatta kimin oğlusun? Marifette kimin oğlusun? Hakikatte kimin oğlusun?*” diye sorulur ve bu soruya, “*Ey derviş talip oğluyum. Şeriatte Âdem Ata oğluyum. Tarikatta yol oğluyum. Marifette kemal oğluyum. Hakikatte yer anam gök atamdır*”⁸⁸ şeklinde cevap verilir.

⁸⁴ *Buyruk*, 116.

⁸⁵ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 4/628.

⁸⁶ *Buyruk*, 211.

⁸⁷ Koçak, “Erkânnâme: 2”, 71-144.

⁸⁸ *Buyruk*, 251.

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında soru sorulan kişi, yol oğlu olduğunu söyler. Ardından yolun Şeriat, Tarikat, Marifet ve sırr-ı Hakikatten oluştuğu bildirilir.⁸⁹

2.3.3. Her Kapının Kardeşi Farklıdır

İmam Cafer Buyruğunun Malatya yazmasında, Şeriatta, Tarikat-ta, Marifette ve Hakikatte kardeşinin kim olduğu ve biri kırk, kırkı bir edenin kim olduğu sorulur. Bu soruya verilen cevapta her biri tek tek açıklanır. Buna göre, “Allah bir, Resulü hak, Hazreti Ali on bir evladiyla hak” diyen kişi hem Şeriat hem Tarikat hem de Marifet kardeşi olur. “Hakk’ı insanda ve insanı Hakk’ta gören, ehl-i hak ile ve üstad-ı kâmil nazarında muhabbet eden ise Hakikat kardaşı olur.”⁹⁰ “Dört Kapı’nun hizmetini bilip işleyen ehlullah sahibi tasarruf nazarında kardaş olmakla Kırk Makam’da Kırklar ile kardaş olur.”⁹¹ İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında ise Kırk Makam’da kırklar ile karındaş olunacağı ifade edilir.⁹²

2.3.4. Her Kapıda Yemek Farklıdır

Hacı Bektaş Veli’ye nispet edilen Makâlât-ı Gaybiyye ve Kemalât-ı Ayniyye adlı eserde talibin yemesinin üç çeşit olduğu bildirilir. Bunlardan birincisi Şeriatta, ikincisi Tarikatta ve üçüncüsü Hakikatte-dir. Şeriatta yemek, yiyen kişinin rızık vereni yani Allah’ı çok anmasıdır. Böylece Mabuduna [Tanrı’sına] karşı itaatini yerine getirir. Tarikatta yemek, kişinin yemede ve içmede israf etmemesidir. Hakikatte yemek, yiyen ve içen kişinin Hakk’ı kendi zatında gözlemlemesidir. Talip bu makama erdiğinde Allah’tan başka hiçbir şeyin var olmadığını anlar.⁹³

Burada kullanılan yemek figürünün bir mecaz olması kuvvetle muhtemeldir. Bilindiği üzere ilim meclisleri Tarikat erbabınca “sofra” olarak anılır. Bir pirin bir yere sofrasını açması demek, irfan sofrasını açmak ve kendisine gelenleri irşat etmesi anlamında kullanılır.⁹⁴

2.3.5. Her Kapının Cünübü Farklıdır

İmam Cafer Sadık Buyruğunun Alaca yazmasında cünüplük kapılara göre değişir. Şeriatta cünüplük, kişinin eşiyile cinsel ilişki-

⁸⁹ Buyruk, 80.

⁹⁰ Buyruk, 210.

⁹¹ Buyruk, 211.

⁹² Buyruk, 113.

⁹³ Güzel, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, 492.

⁹⁴ Ahmet Taşgın, “İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği – Yesevilikte Sofra Tutmak”, 82-98

bulunmasıyla olur. Tarikatta cünüplük, kişinin pirsiz olmasıdır. İkrarına ve ahdine vefa etmemesi, yalancı çıkmasıdır. Marifette cünüplük, nefsinin bilmemektir. Hakikatte cünüplük ise kişinin kendi ayıbını örtüp elin ayıbını açmasıdır. Kırk makamın da cünüplüğü vardır. Bu da kişinin Dört Kapı hizmetini terk ederek rızasız şekilde ve başına buyruk iş yapmasıdır.⁹⁵ Her cünüplüğün bir temizlenmesi vardır. Şeriat cünübü, su ile temizlenir. Tarikat cünübü, pir eliyle temizlenir. Marifet cünübü, mürşit eliyle temizlenir. Hakikat cünübü ise mürebbi eliyle temizlenir.⁹⁶

2.3.6. Her Kapının Abdesti Farklıdır

İmam Cafer Sadık Buyruğunun Malatya yazmasında, her kapının abdesti farklı şekillerde anlatılmıştır. Buna göre, Şeriat abdesti suyla, Tarikat abdesti pire biat etmekle, Marifet abdesti nefsinin bilip Rabbini tanımakla, Hakikat abdesti ise kendi ayıplarını görüp diğerlerinin ayıplarını örtmekle olur.⁹⁷

İmam Cafer Sadık Buyruğunun İzmir yazmasında da abdestin her kapıda farklı olduğu benzer ifadelerle anlatılır. Buna göre, Şeriat abdesti suyla, Tarikat abdesti pir elinden biat etmekle, Marifet abdesti nefsinin bilip Rabbini tanımakla, Hakikat abdesti kendi ayıplarını görüp diğer kişilerin ayıbını örtmekle olur.⁹⁸

2.3.7. Her Kapının Günahları Farklıdır

Alevilikte gönül temizliğine büyük önem verilir. İnsanın gönlü, Kâbe'ye eşdeğer tutulur ve gönül yıkanın Kâbe'yi yıkmak kadar büyük bir vebal altında kaldığı ifade edilir. Yazılı kaynaklarda bu hususa geniş şekilde yer verildiği gibi Alevi toplumunun belleğinde de bu değer yargısı önemli yer işgal eder. Sadece günah işlemek değil, günahı akla ve gönle getirmek bile kötü bir durum olarak görülür. İmam Cafer Buyruğunun Hacıbektaş-1 yazmasında, bir müminin kalbine küfür veya fesat geldiğinde meleklerin bunu günah defterine yazıp yazmadığı sorulur. Cevap, Dört Kapı düsturunca verilir. Buna göre fetvaca yazılmaz ama takvaca yazılır. Şeriatta ve Tarikatta günah yazılmaz ama Hakikatte günah yazılır. Çünkü Hakikat kapısı evliyalık makamıdır. Evliyanın gönlü fesattan, küfürden uzak olmalıdır. Evliyanın aklına bir fesat gelince, kişinin evliyalığı düşer. O fesat, gittikten sonra kişi yine evliya olur.⁹⁹

⁹⁵ *Buyruk*, 185.

⁹⁶ *Buyruk*, 185-186.

⁹⁷ *Buyruk*, 211.

⁹⁸ *Buyruk*, 141.

⁹⁹ *Buyruk*, 230.

2.3.8. Her Kapının Şahitleri Farklıdır

Dört Kapı'nın her kapısında şahitlerin de farklı olduğu dikkat çeker. İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında, Şeriat şahidinin iki kişi olduğu ifade edilir. Tarikat şahidi pirdir. Marifetin şahidi ikrar, Hakikatin şahidi ise imandır.¹⁰⁰

2.4. Dört Kapı İçin Kullanılan Mecazlar

Aleviliğin yazılı kaynaklarında Dört Kapı değişik mecazlarla ifade edilmiştir. Mecazlarda dikkat çeken hususların başında, birbirini tamamlayan unsurların kullanılması gelir. Mesela rüzgâr, ateş, su ve toprak mecazında dört unsur [anasır] birlikte verilir. Ağaç, dal, yaprak ve yemiş mecazında da benzer şekilde birbirini tamamlayan unsurlar söz konusudur. Ayrıca buradaki mecazda aşamalar da dikkati çeker. Ağaç olmadan dal, dal olmadan yaprak, yaprak açmadan yemiş olmaz. Benzer bir mecaz, ten, et, kemik ve can unsurlarıyla yapılır. Gemi, deniz, dalgıç ve inci mecazları da bunlar gibidir.

Aşağıdaki tabloda Dört Kapı için yapılan mecazlar özce verilmiştir.

Tablo: Dört Kapı hakkında yapılan mecazlar

Şeriat Kapısı	Tarikat Kapısı	Marifet Kapısı	Hakikat Kapısı
Rüzgâr	Ateş	Su	Toprak ¹⁰¹
[Rüzgâr]	Ateş	Su	Toprak ¹⁰²
Göz	Kulak	Ağız	Burun ¹⁰³
Gemi	Deniz	Dalgıç	İnci ¹⁰⁴
İlim	İman	Din	Amel ¹⁰⁵
Ten	Et	[Kemik]	Can ¹⁰⁶
Kapı	Eşik	Söve [Ka-	Kilit ¹⁰⁷

¹⁰⁰ Buyruk, 123.

¹⁰¹ Oytan, *Bektaşiliğin İcyüzü*, 1/83; Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 548; *Şeyh Safi Buyruğu*, 451.

¹⁰² Durbilmez, *Muhyiddin Abdal Divanı*, 124-127.

¹⁰³ Oytan, *Bektaşiliğin İcyüzü*, 1/83.

¹⁰⁴ Buyruk, 18.

¹⁰⁵ Buyruk, 18-19.

¹⁰⁶ Buyruk, 19.

		sa]	
Çerağ	Fitil	Yağ	Şule [Işık] ¹⁰⁸
Ağaç	Dal	Yaprak	Yemiş ¹⁰⁹
Gemi	Rüzgâr	Okyanus	Okyanus ¹¹⁰
Cebrail	Mikail	İsrafil	Azrail ¹¹¹
Şartım	Terkim	Derdim	Merdim ¹¹²
Ceberrut [büyüklük] âlemi	Melekût [ruhlar ve melekler] âlemi	Lahut [yücelik] âle- mi	Nasut [in- sanlık] âle- mi ¹¹³
Âlem-i na- sut	Âlem-i ceberut	Âlem-i me- lekût	Âlem-i la- hut ¹¹⁴
İşitmek	Görmek	Anlamak	Bilmek ¹¹⁵
Anadan doğmak	İkrar vermek	Nefsini bilmek	Hakk'ı özünde bul- mak ¹¹⁶
Yakin ol- mak	Kendi ha- lini ispat etmek	Sözün an- lamını bilmek	Vasil ol- mak ¹¹⁷
Kulluk et- mek	Bilmek	Ermek	Görmek ¹¹⁸
Bilmek	Amel kıl-	-	Hakk'a er-

¹⁰⁷ *Buyruk*, 19.

¹⁰⁸ *Buyruk*, 19.

¹⁰⁹ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 37.

¹¹⁰ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 37.

¹¹¹ *Buyruk*, 243; Güzel, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, 452; Koçak, "Erkânâme: 2", 71-144.

¹¹² *Şeyh Safi Buyruğu*, 91.

¹¹³ Güzel, *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*, 452; *Buyruk*, 243; Koçak, "Erkânâme: 2", 71-144.

¹¹⁴ Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, 1/83.

¹¹⁵ *Buyruk*, 19.

¹¹⁶ Oytan, *Bektaşiliğin İçyüzü*, 1/83; Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 548.

¹¹⁷ *Buyruk*, 18.

¹¹⁸ *Buyruk*, 18.

	mak		mek ¹¹⁹
Haramları terk etmek	Benliği terk etmek	Terki terk etmek	Şüpheli şeyleri terk etmek ¹²⁰
Hâl	Geçip gelmek	Talip ol- mak	Hakk'ı bil- mek ¹²¹

2.5. Dört Kapının Ana Hatları

Dört Kapı, bir eğitim ve gelişim programıdır. Doğal olarak her kapının içeriği farklıdır. Her kapı, kendisinden bir önceki kapıdan daha derin ve içkin bir kapsama sahiptir. Hak âşıklarından Hatayi (16. yüzyıl) kelamınca söyleyecek olursak, “*Şeriatın ince yolları vardır / Marifetin gonca gülleri vardır / Hakikatin derin gölleri vardır.*”¹²²

Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapılarının genel kapsamlarını, kaynaklara bakarak şöyle özetlemek mümkündür.

2.5.1. Şeriat Kapısının Ana Hatları

Dört Kapı'nın birincisi, başlangıç aşamasını temsil eden Şeriat kapısıdır. Şeriat kapısı özce Müslüman olmayı ve Allah'ın emir ve yasaklarına uymayı ifade eder. Bu kapıdaki kişilere “abid” denir.¹²³

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasına göre, ulu bir kapı olan Şeriat, hakkı batıldan seçer.¹²⁴ Şeriat, Hz. Muhammed'e itaat etmektir. Bu nedenle kişi, ancak Şeriata değer verirse takvaya ulaşabilir.¹²⁵ Muhyiddin Abdal'a (16. yüzyıl) göre, “*Şeriatın şartı Kur'an'dır.*”¹²⁶ İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında Şeriat, Hz. Muhammed'in sözleri olarak gösterilir.¹²⁷ Şeriat kapısında kişi, önce Müslüman olmalıdır. Çünkü Müslüman olmayan mümin olmaz.¹²⁸ Kaygusuz Abdal (ölm. 1444) da, “*Şeriatı Muhammed'e verdiler / Tarikat üstüne bir yol kurdular / Marifet babında sual sordular*

¹¹⁹ *Buyruk*, 26.

¹²⁰ *Erkânâme-1*, 133.

¹²¹ Durbilmez, *Muhyiddin Abdal Divanı*, 124-127.

¹²² Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/157.

¹²³ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, 67.

¹²⁴ *Buyruk*, 74.

¹²⁵ *Buyruk*, 72.

¹²⁶ Durbilmez, *Muhyiddin Abdal Divanı*, 124-127.

¹²⁷ *Buyruk*, 93.

¹²⁸ *Buyruk*, 93.

/ *Hakikat var Hakikatten içeri*¹²⁹ mısralarında Şeriatın Hz. Muhammed'in şanına geldiğini bildirir.

Şeyh Safi Buyruklarından birinde Şeriat kapısı, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, O'nun davet ettiği yolda gitmek, Allah'a itaat etmek ve Hz. Muhammed'in sünnetini kabul etmek olarak tarif edilir. Nitekim ayette, "Allah'a itaat edin ve elçiye ve sizden olan buyruk sahiplerine itaat edin (Nisa, 4 / 59) diye emredilir.¹³⁰ Yunus Emre de Şeriatı Allah'ın emir ve yasakları kapsamında açıklar: "*İlk kapı Şeriatdır / Emri nehyi bildirir / Yuya günahlarını / Her bir Kur'an hecesi.*"¹³¹

Şeyh Safi Buyruklarından bir yazma metne göre, Şeriat, ilim öğrenmek ve dinin buyruklarını yerine getirmektir. Derviş olan kişi, sürekli kendini geliştirmeli, mertebe kaybetse bile yükselmeye gayret etmelidir. Gelişme, bir menzil ve bir mertebe ileri gitmektir. Talip, gerçek ilme göre amel etmelidir. Çünkü ilimsiz amelin faydası yoktur. Bu nedenle derviş, Şeriat ilmini iyice öğrenip bu ilmi kendine elbise etmelidir. Bütün sırları bu bilgi ile sır edip halktan gizlemelidir. Sırrı sır eylemek, Hakk'ı yüceltmektir. Sırrı açıklamak ise büyük günahlar arasındadır.¹³²

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasına göre Şeriat, beş nesne ile bağlanır, beş nesne ile açılır. 1) Ahmaklık ile bağlanır, itaat ve namaz ile açılır. 2) Nefs ile bağlanır, ibadet ile açılır. 3) Asilik ve acele ile bağlanır, niyaz etmekle açılır. 4) Küfür ile bağlanır, iman ile açılır. 5) Şirk ile bağlanır, hayır ve ihsan ile açılır.¹³³

1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğunda Şeriat, ateşe benzetilir. Çünkü tüm çiğler ateşle pişer. Bu nedenle Tarikatı, Şeriat içinde ortaya çıkarmak gerekir.¹³⁴ Yani Şeriat olmadan Tarikat olmaz. Tarikat, Şeriatın bünyesinden çıkar ve filiz verir. Yine aynı esere göre, kişinin Şeriatı sürekli olmalıdır. Kişi Şeriatte kararlı olmadan derviş olamaz. Eğer ilmini artırır âlim olursa, nur üstünde nur olur.¹³⁵ İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında da, Tarikatın ön şartı Şeriat olarak gösterilir: "*Bir kimsede Şeriat şart olmasa Tarikata giremez.*"¹³⁶

¹²⁹ Oytan, *Bektaşiliğin İcyüzü*, 1/147.

¹³⁰ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 20.

¹³¹ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 1/88.

¹³² *Erkânâme-1*, 133.

¹³³ *Buyruk*, 74.

¹³⁴ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 20.

¹³⁵ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 29.

¹³⁶ *Buyruk*, 77.

2.5.2. Tarikat Kapısının Ana Hatları

Gelişmeye ve ilerlemeye azmetmiş kişi, Şeriat kapısının gereklerini yerine getirdikten sonra Tarikat kapısına ulaşır. Kişinin Tarikat kapısına ulaşması için Şeriat kapısını tamamlaması ve gereklerini sürekli yerine getirmesi gerekir. Tarikat kapısına ulaşan kişi mümin olmaya adım atmıştır. Kalp gözü açılmaya, kalbi iman ile dolmaya başlamıştır. Bu kapıdaki kişilere “zahid” denir.¹³⁷

Şeyh Safi Buyruklarından bir yazmaya göre, Şeriatını tamam eyleyen kişi, Tarikata girer. Tarikatta da imanı saf ve iradesi kuvvetli olmalıdır. Bir rehberin emrine girip Tarikat erkânlarını yerine getirmelidir.¹³⁸ Tarikatta iman kapısı kişiye açılır. Kırıkaleli Hasan Dede'nin (ölm. 1603) ifadesiyle, “Mümin olanlara Tarikat gerek”tir.¹³⁹

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında, Tarikat sözleri Hz. Ali'ye atfedilir. Tarikata ayağını basan kişi “insaniyetliği”ni belli etmelidir. Çünkü bir kutsi hadiste Hakk Teâla, Hz. Muhammed'e hitaben, “Ya Muhammed bu cihanı yarattım, insan için. Ve insanı yarattım kendim için” buyurur.¹⁴⁰

1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğuna göre ise, “Tarikat bir doğru yoldur”. Kişi, doğru yoldan Allah'a gider. Çünkü Tarikat, erenler dergâhında “Bizi doğru yoluna ilet” (Fatiha 1 / 6) ayetinden ibarettir. Tarikatta yerine getirilmesi gereken işler, vaciptir ve sünnettir. Bunları yerine getirmek gerekir.¹⁴¹ Yunus Emre'nin, “İkincisi Tarikat / Kulluğa bel bağlaya / Yola doğru varanı / Yarlugaya [bağışlamak] hocası”¹⁴² mısraları da Tarikatı yol ve iman kavramları temelinde açıklar.

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasında Hz. Muhammed'in, Tarikatın yedi nesneyle açıldığını ve yeni nesneyle kapandığını söylediği bildirilir: 1) Pahıllık [cimrilik, bencillik] ile bağlanır, kerem ile açılır. 2) Cahillik ile bağlanır, inayet ile açılır. 3) Habislik [kötülük, alçaklık] ile bağlanır, hidayet ile açılır. 4) Dünyalık ile bağlanır, kanaat ile açılır. 5) Şeytanlık ile bağlanır, rahmanlık [merhamet] ile açılır. 6) Kibri haset ile bağlanır, akıl-nakil [bilgisi] ile ve batın gözü ile açılır. 7) Hayret [şaşkınlık] ile bağlanır, kerem ile açılır.¹⁴³

¹³⁷ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, 67.

¹³⁸ *Erkânâme-1*, 167-170.

¹³⁹ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/27.

¹⁴⁰ *Buyruk*, 94.

¹⁴¹ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 23.

¹⁴² Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 1/88.

¹⁴³ *Buyruk*, 74-75.

Kişi tarikat kapısında gönlünde imanı inşa eder, onu arttırır. Gönül gözünü açmanın çabası içinde olur. Tarikat kapısını tamam eden kişi, Marifet kapısına ulaşır ve gelişimine devam eder.

2.5.3. Marifet Kapısının Ana Hatları

Marifet, Tarikat Kapısı tamamlandıktan sonra ulaşılan kapıdır. Dört Kapı'nın üçüncüsüdür. Marifet kapısından öngörülen hedef Allah'ı gönül gözü ile görmektir. Bu kapıdaki kişilere "arif" denir.¹⁴⁴ Hatayî de arif olmak için Marifet tohumlarına sahip olmak gerektiğini söyler: "*Beş vakit farzdır sünneti de kaç / Özünü tanış da müşkülünü seç / Hakikat tarlasına marifetler saç / Ek nazar eyle de hemen arif ol*".¹⁴⁵

Şeriatla birlikte Tarikat kapısının da gerekleri yerine getirilmelidir. Şeyh Safi Buyruğu yazmalarından birine göre, Tarikat edep-erkânın tam olarak yerine getirmeyen kişi, Tarikattan Marifete ulaşamaz. Böyle kişi susuz ve çorak yere benzer. Çünkü susuz ve çorak yerde ne ot, ne de ağaç biter. Meyve de olmaz, lezzet de olmaz. Böyle yerlerde hiçbir canlı huzur bulamaz, memleket harap olur.¹⁴⁶

1612 tarihli Manisa Şeyh Safi Buyruğuna göre, Marifet kapısındaki müminler birbirinin aynasıdır. Bunlar artık güzel ahlakın son kertesine ulaşmış kişilerdir. Bu kişilerin hulki [yaratılış, tabiat, huy, ahlak] Hz. Muhammed'e, mürüvveti [yiğitlik, cömertlik, insanîyet] Hz. Ali'ye benzemelidir. Bu şartları taşıyanlar Muhammed Ali dostu olurlar, taşımayanlar olamazlar.¹⁴⁷

Şeyh Safi Buyruklarından bir yazmada, Marifetin mana olduğu belirtilir. Manadan kastedilen ise maksuttur. Maksuttan kastedilen de Yüce Allah'ın cemalini gönül gözü ile görmektir. Yetmiş iki milletin tamamı yani bütün insanlık, Allah'ın cemalini görmek ister. Hakk Teâlâ ise sadece bunu mümin kullarına bahşeder. Hz. Peygamber'in buyurduğu üzere, "*Müminin kalbi Allah'ın evidir; müminin kalbi Allah'ın arşıdır*".¹⁴⁸ Yunus Emre de can gözünün Marifet kapısında açıldığını söyler: "*Üçüncüsü Marifet / Canın gözünü açar / Bu mana sarayının / Arşa değer yücesi*".¹⁴⁹

Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen Makâlât adlı kitapta, her şey can ile dirildiği, canın ise Marifetle dirildiği söylenir. Marifetli can,

¹⁴⁴ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, 67.

¹⁴⁵ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/153.

¹⁴⁶ *Erkânâme-1*, 167-170.

¹⁴⁷ Bisati, *Şeyh Safi Buyruğu*, 36.

¹⁴⁸ *Erkânâme-1*, 171-173.

¹⁴⁹ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 1/88.

erenlerin canıdır. Marifetsiz canlar ise hayvanların canıdır. “Âşık olanların tenleri ölür ama canları ölmez”.¹⁵⁰

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasına göre, Marifet makamında olanlara cennetin sekiz kapısı açılır ve yüzlerine yedi tamunun [cehennem] kapısı bağlanır.¹⁵¹

2.5.4. Hakikat Kapısının Ana Hatları

Kemal basamaklarının sonuncusu, Hakikat kapısıdır. Hakikat kapısında öngörülen hedef, kişinin Allah’a ulaşması, kendi özünde Allah’ı bulmasıdır. Bu kapıdaki kişilere “muhip” denir.¹⁵²

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasına göre Hakikat, Marifetten ortaya çıkar.¹⁵³ Çünkü kemal basamaklarında Marifetten sonra Hakikat gelir. Marifetin şartlarını yerine getirmeyen kişi, Hakikat kapısına eremez. Aynı metne göre Hakikat kapısı, evliya makamıdır. Evliyanın kalbi her türlü kötülükten beridir. Ancak kalbine bir fesat gelirse o kişi, evliyalıktan düşer.¹⁵⁴ Yunus Emre Hakikat kapısından, evliyالیğın bir diğeri adı olan velayet şeklinde bahseder: “Dört Kapı’dır Kırk Makam yüz almış menzili var / On’[a] erene açılır velayet derecesi.”¹⁵⁵

İmam Cafer Buyruğunun İzmir yazmasına göre, Hakikat Hakk Teâlâ’nındır ve Hakk Teâlâ üzeredir. Hakikat menziline ulaşan kişi Hakk’a ulaşmış sayılır.¹⁵⁶ Şeyh Safi Buyruğunun bir yazmasında Hakikatın hak olduğu, burada kişinin hatası ve şüphesi olmadığı ve tek amacın Allah olduğu söylenir. Bu makamda perde yoktur ve bir olan gönüllerin muradı sadece Allah’tır.¹⁵⁷ Yunus Emre bir şiirinde Hakikat kapısına ulaşan kişinin “her şey”i bulduğunu söyler: “Dördüncüsü Hakikat / Eren her şeyi bula / Bayram ola gündüzü / Kadir ola gecesi.”¹⁵⁸

Şeyh Safi Buyruklarından bir yazmada bildirildiğine göre, Hakikat kapısına ulaşmak ana hedeftir. Çünkü Hakikat toprak gibidir. Nasıl ki, toprağa ne atarsan bir şeyler elde edersin, Hakikat kapısında da kişi, ne amel ederse bir karşılığını görür. Hakikate varma-

¹⁵⁰ Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, 86.

¹⁵¹ *Buyruk*, 75.

¹⁵² Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, 67.

¹⁵³ *Buyruk*, 75.

¹⁵⁴ *Buyruk*, 193.

¹⁵⁵ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 1/181.

¹⁵⁶ *Buyruk*, 75.

¹⁵⁷ *Erkânnâme-1*, 173-182.

¹⁵⁸ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 1/88.

yan kişinin amelleri, toprağa saçılmadığı için ürün vermeyen tohum benzer. Gönüldeki Hakikat toprağı, Marifet suyuyla sulanınca bol ürün verir, hasadı bereketli olur. Böyle ekini hakkıyla biçmek, dövmek ve savurmak gerekir. Savururken de dikkat etmeli, daneyi rüzgâra kaptırmamalıdır.¹⁵⁹ Aşık Nesli (18. yüzyıl) de “*Marifet tohumu*” mecazını dile getirir: “*Nesli bu dünyaya ayaktan geçip / Hakikatle konup Hak ile göçüp / Marifet tohumun tarlaya saçıp / Ektiğin hasılı biçebildin mi?*”¹⁶⁰

Hakikat kapısında dikkat çeken bir diğer özellik bu kapının birlik makamı olmasıdır. Şeyh Safi Buyruklarından birine göre, “*Hakikat Hak evidir. Onda Hak olur batıl olmaz. Hem iman evidir onda küfür olmaz. Ayrıca birlik makamıdır, hiç ikilik olmaz. Çünkü Hakk birdir iki olmaz*”.¹⁶¹ Nitekim Hatayî (16. yüzyıl) de Dört Kapı’dan geçenlerin bütün kavramlardan kurtulduğunu söyler, çünkü Hakikat kapısında her şey birdir: “*Geçmek gerek Dört Kapı’dan / Kurtulasın müreb-biden / Müreb-biden musahipten / Eli gerek yol ehlinin*”.¹⁶² Kul Hüseyin ise birlik makamında yani Hakikat kapısında insan-ı kâmil olduğunu söyler: “*Cemi’ül-cem’de cem’ olmuş özü / Hakikat kâmil-i insana erdim*”.¹⁶³ Teslim Abdal (17. yüzyıl) da Dört Kapı’yı tamam edenlerin Hakikat kapısında birliğe ulaştığına vurgu yapar: “*Teslim Abdal daim yüksek uçar mı? / Erenlere teslim olan kaçır mı? / Dört Kapıdan Kırk Makamdan geçer mi? / Bir olup birliğe yeten ağlar mı?*”¹⁶⁴

Şeyh Safi Buyruğu olduğu anlaşılan bir metne göre, toprak, herkesin çirkin bulup sakındığı nesnelere bile kabul eder. Onun pisliğini yok ederek ona da toprak denmesini sağlar. Ama toprağa uyum sağlamaz ve tekrar çirkinliğini gösterirse yine çirkin ismiyle anılır. Yani çirkin nesnelere toprağa ve onun temizliğine zarar veremez. Hakikat kapısına eren kişiler de hem kendini hem de kendine gelen kişiyi toprak gibi kötü huylardan temizler. İşte Hakikat ehli de toprağa benzer. Küfrü imana, çirkinini güzele çevirir. Şüpheli şeylerden hem kendisi uzak durur hem de kendine geleni uzak tutar.¹⁶⁵ Alevi erenlerinin sıklıkla ifade ettiği “*küfür içindeki iman*” da budur. Hakikat ehlinin küfür içindeki gönüllerdeki imanı bulup onu ihya et-

¹⁵⁹ *Erkânnâme-1*, 173-182.

¹⁶⁰ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/15.

¹⁶¹ *Erkânnâme-1*, 173-182.

¹⁶² Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/139.

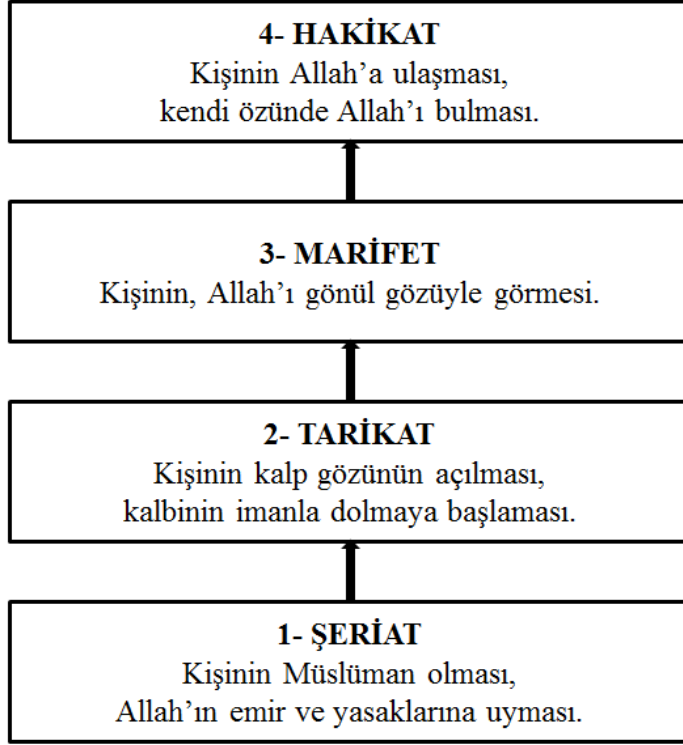
¹⁶³ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 2/348.

¹⁶⁴ Özmen, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 3/96.

¹⁶⁵ *Erkânnâme-1*, 173-182.

mesidir. Gönülleri küfürden temizlemesi ve iman hakikatleriyle doldurmasıdır.

Tablo: Dört Kapı'da öngörülen hedefler.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Aleviliğin iç metinlerinde Dört Kapı kavramı Allah'tan Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e, Hz. Muhammed'den Hz. Ali'ye, Hz. Ali'den evlatları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e, On İki İmam'dan Hoca Ahmet Yesevi'ye ve Safevi Tarikatının kurucusu Şeyh Safi'ye, Hoca Ahmet Yesevi'den de Hacı Bektaş Veli'ye intikal etmiştir. Aleviliğin yazılı kaynakları, Dört Kapı kavramının kaynağını tümüyle İslâmi kaynaklara dayandırır. Bunlar başta Kur'an-ı Kerim'in ayetleri olmak üzere Hz. Muhammed, Hz. Ali ve İmam Cafer Sadık gibi İslâmi kişiliklerin buyrukları ve uygulamalarıdır.

Aleviliğin yazılı kaynaklarını dikkatle incelediğimizde Dört Kapı, kimi temel özellikleri ile ön plana çıkar. Bu temel özellikler, bir eğitim programı olması, bir süreç olması, hiç birinin eksik olmaması, disiplinin şart olması, her kapı için ayrı bir strateji uygulanması,

Şeriatın zahir, diğerlerinin batın olduğu, Dört Kapı'yı tamamlayanın evliya olduğu şeklinde sıralanabilir.

Dört Kapı'nın en önemli özelliği bir eğitim programı olmasıdır. Alevilikteki eğitim sistemi, bir eğitim sisteminde olması gereken bütün bileşenlere sahiptir. Alevilikteki eğitim sisteminin programı da Dört Kapı'dır. Bir eğitim programı olarak tasarlanan Dört Kapı hem bireysel ve hem de toplumsal eğitimin temelini oluşturur. Dört Kapı, bir eğitim ve gelişim programıdır. Doğal olarak her kapının içeriği farklıdır. Her kapı, kendisinden bir önceki kapıdan daha derin ve içkin bir kapsama sahiptir.

Kaynaklarda Dört Kapı programı içinde ilerleyen kişiler için farklı özellikler ifade edilmiştir. Çünkü Dört Kapı sürekli ilerlemeyi ve tekâmül etmeyi öngörür. Bu farklı özellikleri, selam, baba, kardeş, yemek usulü, cünüplük, abdest, günah ve şahitler şeklinde sıralamak mümkündür.

Aleviliğin yazılı kaynaklarında Dört Kapı değişik mecazlarla ifade edilmiştir. Mecazlarda dikkat çeken hususların başında birbirini tamamlayan unsurların kullanılması gelir.

Kaynaklardan Dört Kapı programında genel bir uyum olduğu, kaynaklardaki bilgilerin birbirini tamamladığı görülmektedir. En temel farklılık yedili ve onlu sistemler şeklinde tasarlanmış olmasıdır. Bu tasarımlarda da makamların birçoğu ve programın ana yapısı ve hedefleri aynıdır. Dört Kapı'nın birincisi, başlangıç aşamasını temsil eden Şeriat kapısıdır. Şeriat kapısı özce Müslüman olmayı ve Allah'ın emir ve yasaklarına uymayı ifade eder. Kendini geliştirmeye ve ilerlemeye adanmış kişi, Şeriat kapısının gereklerini yerine getirdikten sonra Tarikat kapısına ulaşır. Kişinin Tarikat kapısına ulaşması için Şeriat kapısını tamamlaması ve gereklerini sürekli şekilde yerine getirmesi gerekir. Tarikat kapısına ulaşan kişi mümin olmaya adım atmıştır. Kalp gözü açılmaya, kalbi iman ile dolmaya başlamıştır. Marifet, Tarikat Kapısı tamamlandıktan sonra ulaşılan kapıdır. Dört Kapı'nın üçüncüsüdür. Marifet kapısından öngörülen hedef Allah'ı gönül gözü ile görmektir. Kemal basamaklarının sonucusu, son kapı Hakikattir. Hakikat kapısında öngörülen hedef, kişinin Allah'a ulaşması, kendi özünde Allah'ı bulmasıdır. Hakikat kapısı evliya makamıdır.

Alevi olmayan diğer Müslüman toplumlarda Dört Kapı kavramı ve Dört Kapı'nın makamları bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Bu konular ayrı başlıklar altında çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

Bisati. Şeyh Safi Buyruğu. Nşr. Ahmet Taşğın. Konya: Çizgi Yayınları, 2003.

Buyruk. Nşr. Sefer Aytekin. Ankara: Emek Yayımevi, 1958.

Demir Baba Velâyetnâmesi İnceleme-Tenkitli Metin. Nşr. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2011.

Durbilmez, Bayram. *Muhyiddin Abdal Divanı İnceleme-Tenkitli Metin*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1998.

Eraslan, Kemal. *Yesevi'nin Fakr-nâmesi*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, 2016.

Erdem, Cem-Topuzkanamış, Ersoy. "Hacı Kırzade Hüseyin Hüs-nü Baba Erkânname", *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 10 (2014): 115-139.

Erden, Münire. *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Arkadaş Yayınları, 2011.

Erkânname-1. Nşr. Doğan Kaplan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Gümüşoğlu, Dursun - Yıldırım, Rıza. *Bir Bektaşi Erkânname: 1313 Tarihli Bir Erkânname Metni*. İstanbul: Horasan Yayınları, 2006.

Güzel, Abdurrahman. *Hacı Bektaş Veli El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli. *Makâlât*. Nşr. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş-Ali Öztürk, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Koçak, Yunus. "Arnavutluk Devlet Arşivlerinde Bulunan Türkçe Yazma Eserler/Erkânname: 2", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 33 (2005): 71-144.

Koçak, Yunus. "Şah İbrahim Ocağı'ndan Gelen Bir Şeyh Safi Buyruğu". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 30 (2004): 63-118.

Otman Baba Velâyetnâmesi (Tenkitli Metin). Nşr. Filiz Kılıç - Mustafa Arslan - Tuncay Bülbül. Ankara: Grafiker Yayıncılık, 2007.

Oytan, M. Tevfik. *Bektaşiliğin İçyüzü: Dibi, Köşesi, Yüzü ve Astarı Nedir?*. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, 1956.

Özmen, İsmail. *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi 1-4 Ciltler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

Şeyh Safi Buyruğu. Nşr. Doğan Kaplan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.

Taşgın, Ahmet. “İrfanın Anlam Kaybı ve Belirsizliği – Yesevilikte Sofra Tutmak”, *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu Bildirileri- C. 1* (Ed. Ömer Kul vd.), İstanbul: ?, 2016.

Taşgın, Ahmet. *Irak'ta Mezhep Çatışmaları Arasında Alevîler ve Bektaşîler*, İstanbul: Önsöz Yayıncılık, 2012.

Üçer, Cenksu. Alevî Nitelemeli Ocağın / Gruplara Ait Tekke, Zâviye ve Dergâhlardaki Cami ve Mescidler, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 11 (Güz 2018): 271-307

Yalçın, Alemdar-Yılmaz, Hacı. “Bir Ocağın Tarihi: Seyyid Hacı Ali Türabi Ocağı'na Ait Yeni Bilgiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 26 (2003): 83-120

Yalçın, Yunus. *Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2007.

Katkı ve Teşekkür: Çalışmayı okuyarak değerli önerilerde bulunan Özlem Özdemir, Ali Tanrıverdi, Ali Timurtaş Özmen, Metin Küçük, Hüseyin Dedekargınoğlu, Cevat Gök ve Erkan Doğan'a teşekkür ederim.

Summary

Alevism has an education system and its curriculum is called The Four Gates. The Four Gates mean living humanly in harmony with self, society, nature and God; it aims to build society on the basis of consent. The Four Gates, which are called as Shariat, Tarikat, Marifet, and Hakikat (Sırr-ı Hakikat), represent the process to be followed in accepting, internalizing and transforming belief into a lifestyle.

In this study, the inner texts and written sources of Alevism were used. The concept of the Four Gates has been evaluated based on the works collected under the name of Buyruk, namely erkânâme, velayetnâme, icazetnâme, and şecere, in addition to the pamphlets and poems of the Alevi scholars.

The source of the concept of the Four Gates is entirely based on Islamic references in the inner texts of Alevism. The fundamentals of the concept are based on the holy book of Muslims, Koran, and

the words and attitudes of Prophet Muhammad, and two of the 12 imams, Ali and imam Cafer Sadık. There have been several sources indicating that the concept of Four Gates was reported to Prophet Mohammed during the Miraj.

In the inner texts of Alevism, the Four Gates stand out with some basic features. These basic features include such things as having a training program; maturing the person through the process; no gates can be missed; discipline is imperative; applying a separate strategy for each gate; the gate of Sharia is apparent; the others are hidden, and the people completing this process would be Saints.

The Four Gates is not mentioned as a direct training program in the inner texts of Alevism, but we can clearly see that it is a training program. It has a structure consisting of an education system, 1) student, 2) teacher, 3) program (curriculum), and 4) school. Students are called dervishes and suitors. People with titles such as baba, halifebaba, dedebaba, dede, pir, mürşit have teaching duties. Education institutions are replaced by ocaak and dergâh. The curriculum consists of a broad education program called the Four Gates.

Among the prominent features of the concept of the Four Gates is a process, a path and a course. It is clearly understood from all sources that the Four Doors is a process from Sharia to Truth. This course, whose beginning and the end are clearly defined, starts by testimony to the existence of God and continues until the person reaches to God. The main goal of the Four Gates program, which takes the human from its raw state through successive stages, is eventually to reach God.

Another remarkable point about the concept of the Four Gates is that none of these doors can be missed during the education program. In other words, it is not possible for a person to reach Tarikat without fulfilling the Sharia, and to Hakikat without fulfilling the Marifet. Not only one of the Four Gates, but even if one of the authorities is missing, one cannot reach the intended goal. The Four Gates program has a content that is cumulative and does not revoke the old information. New knowledge and applications learned in one gate are put on top of the old and the accumulation of the past is not ignored, and not considered as unnecessary. If one of the gates or stages is missing, even if the person shows extraordinary abilities, it is advised to consider them as devil work.

It is imperative to be disciplined in order to achieve the goals envisaged in the concept of Four Gates. Particularly, the advice of the trainers and their consent are emphasized as the key factor for success. It is mandatory not only to ensure personal discipline, but

also to control and construct the environments that may disrupt one's discipline. Such harmful environmental factors must be carefully eliminated.

Achieving the goals set for the Four Gates is possible by implementing different strategies at each Gate. In order to proceed through the Four Gates It is recommended as the basic strategy that the person should remain firm and mature in Sharia, be knowledgeable and beneficial in Tarikat, be honest, superior and stable in Marifet, and be permanent and loyal in the gate of Hakikat.

Another interesting point about the Four Gates is that Shariah is apparent and the others are secret or hidden. Basically, Prophet Muhammad is the owner and the communicator of the concept because the concept of Four Gates was taught directly to him. However since the religion and the Sharia were brought by him, Shariah is stressed strongly when talking about him. Ali, on the other hand, is not the owner of the Sharia because he is not a prophet. However, as the Sultan of the properties he is the custodian of the other three Gates.

The last feature that draws attention with the Four Gates program is that the person who completes this process will reach to a state of maturity and become an awliya. The person who has the knowledge of Sharia, Tarikat, Marifet and Hakikat and applies these principles in his life reaches to a state of sainthood. The ultimate purpose of is to take the person to final destination which is the state of awliya or sainthood. Those who reach this step find God in his essence and reunite with Him as the final destination.

Different features of the people advancing within the program of the Four Gates attract attention in the scholarly works. Accordingly, the salute, father, brother, eating style, ablution, sin and witnesses of each door are different.

The concept of Four Gates is expressed in dozens of different metaphors in the main texts of Alevism. The main feature that attracts attention in metaphors is the use of complementary elements. For example, the representation of Shariat as a tree, Tarikat as a branch, Marifet as a leaf, and Hakikat as a fruit can clearly demonstrate such existence of complementary elements. A branch cannot exist if there is no tree, a leaf cannot exist without a branch and a fruit cannot exist without a leaf. A similar metaphor has been used in the elements of skin, meat, bone and soul. There is also a similar connection between ship, sea, diver and pearl metaphors.

The contents of the Four Gates differ from each other. The first of the Four Gates, Sharia, represents the initial phase. Shariah means

being primarily Muslim and following Allah's commands and prohibitions. People at this door are called "abid". After the Sharia, the Tarikat door comes. The person who reaches the Tarikat door starts to become a believer and his heart began to fill with faith and the eyes of his heart open. The people at this gate are called "zahid". The gate of Marifet comes after this stage. The target envisaged in this gate is to see Allah through the eyes of heart. People at this gate are called "arif". The last stage towards maturity is the door called Hakikat. The goal envisaged at the Gate of Hakikat is that one reaches Allah and finds him in his essence. The people at this gate are called as "muhip". A few characteristics came to represent the gate of Hakikat. The first one is this gate is a state of union with Allah and the second is the person becomes earth at this gate as he dies. The earth as a metaphor is used because it accepts all objects even everyone avoids and finds ugly and cleans them. They come to the fore in the sources with a few features at the door of truth. The first is that it is a union authority, and the second is that the person is soil at this door. The metaphor of the earth finds its expression by accepting and clearing even the objects that everyone finds ugly and avoided. This is precisely the "Faith in profanity" that the Alevi saints often express.